

ПИСМА МИЛИЦЕ КОСТИЋ СЕЛЕМ
ДЕСАНКИ МАКСИМОВИЋФилолошки факултет
Универзитет у Београду

Апстракт: У раду се даје кратак увод о досад мало познатом периоду живота српске списатељице Милице Костић Селем након Другог светског рата, а онда се доносе писма која је Милица Костић писала својој пријатељици из младости Десанки Максимовић. Писма се чувају у Задужбини „Десанка Максимовић“ у Београду.

Кључне речи: Милица Костић Селем, Десанка Максимовић, преписка, поезија, Загреб, Београд

Сазнања о српској списатељици Милице Костић Селем (1901–1983) готово у потпуности везана су за период од Првог светског рата, кад је као седамнаестогодишња девојка објавила прве стихове у окупацијским *Београдским новинама*, па до снажног присуства у београдском, али и југословенском културном животу током двадесетих и у првој половини тридесетих година, које се огледало не само у прозном и песничком стваралаштву већ и у сарадњи у врло значајним листовима и часописима (*Мисао*, *Женски покрећ*, *Покрећ*, *Јужни њрејле*, *Раскрсница* и многи други). Но, удајом и пресељењем у Сплит, Милица Костић се одајила од главних књижевних и културних токова, посветивши своје време породици и раду у сплитском Градском музеју (објавила је тек неколико песама у сплитском *Новом добу*). У Сплиту је провела и Други светски рат, а у њеној кући уточиште су често током тих тешких дана налазили њени предратни другови, левичари и комунисти.

Живот Милице Костић Селем после Другог светског рата умногоме нам је непознат. Две су је велике невоље снашле. Прва је нескладан и несрећан брак који ће резултирати разводом, што је довело до још једног пресељења, овог пута у Загреб. Друга невоља била је везана за непрестане и неуспеле покушаје да буде примљена у Савез књижевника Југославије, то јест у Друштво хрватских књижевника. Ово својеврсно изопштење имало је за узрок стално понављане – а никад доказане – оптужбе да је Милица Костић Селем током окупације сарађивала у Сплиту у италијанским новинама *Il popolo di Spalato*. Те оптужбе нису могле бити доказане напросто зато што су прилози из културе и књижевни прикази (за које се сумњало да их је писала Милица Костић), ако нису били потписани именом редовне сараднице листа, Задранке Луиђе Ђике Бобић, били непотписани.¹

1 О италијанској штампи у окупираном Сплиту, и листу *Il popolo di Spalato*, видети: Nedjeljka Balić Nižić, Sanja Roić, „Talijanska okupacija na stranicama splitskog dnevnog

Но, то је само поговало томе да над Милицом Костић, поготово у првим годинама након ослобођења, непрестано лебди сенка сумње. Све што се с њом догађало од почетка педесетих година прошлог столећа, па до смрти 1983. године, досад је било готово непознато, поготово што се њен књижевни рад свео на неколико објављених песама, углавном у ријечким и задарским часописима, те покоји књижевни приказ. Зна се само да је у Загребу, све до пензионисања, радила у Музеју Народноослободичке борбе.

Управо зато, од изузетног су значаја писма која је Милица Костић Селем писала својој пријатељици још из младих дана Десанки Максимовић, у дугом периоду од две и по деценије. Та писма имају вишеструку важност.

Као прво, она су сведочанство о животу саме Милице Костић о њеним породичним приликама (браку, љубавима), о њеном здрављу, али и о непрестаној борби да се у загребачкој средини афирмише као књижевница, као и о исто тако неутаживој жељи да ту средину напусти и настани се у Београду, што јој до краја живота неће успети.

Друго, ова писма нам сведоче и о неким догађајима из живота Десанке Максимовић, не само онима везаним за њено литерарно стваралаштво (од чега је најзначајније то што, захваљујући Милице Костић, понекад можемо сагледати генезу одређене Десанкине песме или збирке) већ и за приватан живот.

Трећи корпус тема који ова писма садрже јесу сведочанства Милице Костић о великом броју културних стваралаца тога времена, попут Марије Шољан, Радована Зоговића, Марина Франичевића, Ирене Вркљан, Весне Парун, Густава Крклеца и многих других. Но, најтоплији, а истовремено и најзначајнији су њени записи о Исидори Секулић поводом њене смрти, а нарочито о Владану Десници, с којим је Милица Костић остварила лепо пријатељство, и о чијем се књижевном раду најпохвалније изражавала.

Најзад, писма Милице Костић Селем, ма колико субјективна, дају и јасан пресек загребачке културне средине, исказан с приличним гневом, те с позиције сваковрсног аутсајдера. У оквиру тога, нарочито од шездесетих година прошлога века, у писмима Милице Костић све озбиљнија су и све песимистичнија промишљања српско-хрватских културних и политичких односа, поготово у светлу чињенице да је њен пријатељ још из сплитских дана, Милош Жанко, 1970. године доживео прогон и екскомуникацију из политичког живота. Све то чинило је још јачом жељу Милице Костић да се пресели у Београд, али упркос залагању неких њених пријатеља, пре свега Родољуба Чолаковића и Десанке Максимовић, до тога није дошло.

tiska⁴, *Split i Vladan Desnica 1918–1945 – umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike: zbornik radova* /ur. Drago Roksanđić i Ivana Cvijović Javorina/, FF Press, Zagreb 2016, 349–363.

Све ово чини да писма Милице Костић не представљају само прилог њеној биографији већ и познавању културног живота Загреба, Хрватске, па и Југославије у распону од 1958. године (из које потиче прво писмо) до 1979. године, кад је Милица Костић, већ озбиљно оболела (преживела мождани удар) последњи пут писала Десанки Максимовић.

Писма Милице Костић Селем Десанки Максимовић – њих 24 на броју – чувају се у Задужбини „Десанка Максимовић“ у Београду. Доносимо их хронолошки, оним редом којим су писана, с назнаком да ли се ради о руком писаном писму или машинопису. У тексту писама нису вршене никакве измене.

1.

(Загреб, 4. мај 1958; писано руком; ћирилица)

Драга моја Десанка,

Ни на једно моје писмо не одговараш, а видим поводом награђивања² да ниси била присутна због болести у кући. Мама³ или Сергеј⁴?

Десо, ово што ти пишем важно је толико да, ако ти баш није најцрње, урадиш. Молим те и ради ове твоје јадне Милице.

У редакцији Жене⁵ у Загребу молила ме Марија Шољан,⁶ уредница листа (јер ће се и ту писати о твом књижевном раду) да им пошаљеш један рукопис, баш за њих. Лист има југословенски карактер, а можеш да мислиш како је то драгоцено за Загреб, а ја волим да баш ти ту предњачиш. Ја сам им обећала (рекле су ми да ми је то задатак) да ћу те молити и верујем да ћеш се одазвати. Молим те, Десанка, пошаљи један рукопис, уз то и пропратних неколико речи за редакцију, мени пошаљи или на Марију Шољан, главни уредник Жене Згб. Трг Републике 8/1, Загреб. Молим те одмах, да уђе у овај број.

Ја сам код њих објавила о Исидори. Силно ме потресла њена смрт,⁷ готову што је била покајнички нежна са мном у јануару. Та два сата што

2 Десанка Максимовић је априла 1958. године добила две награде; једну издавачког предузећа „Младо поколење“, а другу издавачког предузећа „Свјетлост“ из Сарајева. С обзиром на то да алудира да Десанка Максимовић није могла да путује и прими награду, Милица Костић вероватно мисли на награду „Свјетлости“.

3 Драгиња Максимовић, мајка Десанке Максимовић.

4 Сергеј Сластиков, супруг Десанке Максимовић.

5 *Жена* је часопис који је од 1957. године, па све до 1990. године издавао Савез женских друштава Хрватске. Имао је веома богату културну рубрику.

6 Марија Шољан Бакарић (1913–1996) била је предатни партијски радник, активна учесница Народноослободилачке борбе, а после ослобођења председница Конференције за друштвену активност жена Хрватске. У току рата уређивала је лист *Жена у борби*, па је и зато 1957. године постављена за прву главну уредницу тек покренутог листа *Жена*.

7 Исидора Секулић је умрла тачно месец дана пре овог писма Милице Костић Селем, 5. априла 1958. године.

сам била са њом забележила сам. Разуме се да то нећу објавити али нека остане. У Књижевности ме нису још објавили, ни у Књижевним новинама. Обећање лудом радовање. Молим те, молим, Десанка, много, пошаљи одмах један рукопис. Можеш и причу, или један напис. Најбоље песму. Молим те и то одмах се јави јер су ме задужиле а тим одговором и мени много помажеш. Ја сам болесна од реуматизма, знају, али ово друго што ми смета не знају шта је. Ићи ћу на лечење реуме, а како ће бити са венама, не знам.

Молим те одмах, и позитивно, одговори.

Воли те твоја Милица.

П.С. Пошаљи и твоју слику. Да ли имаш слику са плетеницама око главе? Ту или ону нас две где смо. Твоју главу бисмо извукли.

4-V-1958.

2.

(Загреб, 10. мај 1958; писано машином; латиница)

10/V-1958, Zagreb

Draga moja Desanka, hvala ti što si poslala, predala sam, a izići će prvoga jula, jer je već materijal za ovaj broj stigao u prelom.⁸ Poslaće ti broj. Međutim, ti imaš sada vremena da potražiš jednu od tvojih fotografija iz mladosti, a ja bih volela onu sa pletenicama, pa da i ona uđe u broj, jer će se pisati o tebi i kao ljubavnom liričaru.⁹ To ti meni učini. Pošalji na Split: Danica Selem¹⁰ (za Milicu), Šetalište Moše Pijade 4/2. Tamo primam poštu, kod moje jetrve, a ja ću biti u Sumpornom kupalištu i ako sve bude dobro, da se lečim tri nedelje. Rukopis moram da pošaljem već 15 maja. Ako ti se nešto isprečilo, a ti nemoj. Hvala ti što ćeš da pitaš u Književnosti. Oni su već zimus rešili da me štampaju i u Književnim novinama, kao i u Književnosti. Opet je neko zamutio, i opet neko rovare. Malo im je bilo, a sve što je bilo bilo je neistinito. Iz Zagreba Marin Franičević,¹¹ a već 1945 Zogović.¹² Baš juče mi reče to jedan drug koji je

8 Ради се о Десанкиној песми *Пошера*, објављеној у деветом броју *Жене* за 1958. годину, на стр. 12.

9 О Десанки је у *Жени* писала управо Милица Костић Селем. Видети: Milica Kostić, „Prsten sećanja“, *Žena*, 1958, II, 11, 4–7.

10 Свекрва Милице Костић.

11 Марин Франичевић (1911–1990) био је хрватски књижевник и књижевни историчар. Оснивач је књижевног и уметничког часописа *Рејублика*. Био је присталица ждановистичке струје након Другог светског рата, а као члан председништва Друштва књижевника Хрватске оптуживао је многе писце због наводне колаборације током Другог светског рата, спречавајући их да постану чланови Друштва књижевника Хрватске и Савеза књижевника Југославије. Посебно је нападао Тина Ујевића, Добришу Цесарића, Весну Паурн и Милицу Костић Селем.

12 Радован Зоговић (1907–1986) у једном од својих иступа на партијским састанцима књижевника 1945. године оптужио је Милицу Костић Селем за недостојно држање током окупације, коју је провела у Сплиту. То што се Милица Костић Селем у овом и још неким писмима дотиче Зоговићеве улоге у њеном потискивању добија на значају с обзиром на Зоговићеву судбину потиснутог и забрањеног писца након 1948. годи-

u Splitu rukovodio prosvetom a kasnije i ovde to radi, a razuveravao je svako- ga, ali im nije pomoglo, a meni još manje. Da su bar tako rigorozni na ustaše. Videla sam u Književnim novinama fotografiju Isidorinu sa oznakom da je svojina Gustava Krkleca. Imam bar pedesetak Isidorinih pisama, a ne bih vo- lela da vide kako je mislila o držanju Krkleca za vreme rata. Dužna sam prema njoj da pisma ne objavljujem, jer je i sve svoje spalila, a i taj ciklus Srcе moga zavičaja, za koji je kazala meni, a mislim i Matiću da je vanredan. Pitala sam je hoće li da joj to posvetim, a ona mi je rekla: „Pa ako nemate nekoga koji više voli tužbalice od mene.“ Međutim, nije doživela da vidi bar jednu moju pesmu štampanu u Beogradu, a primila me tako lepo i tako tronuto, da sam jedva uz- držala suze da ne plačem. Sve mi je ljuštila krišku po krišku naranče i davala da jedem jer sam joj kazala da opet imam napad teške anemije, a ona: „To nije dobro, bar da vas obvesele sa što skorijim štampanjem.“ Hoće! A još manje da mi objave ceo ciklus. Ima i takvih pesama koje valjda nisu „u duhu“, tj. gorke su i pune onoga što sam preživela. A još manje da govorim o Čadi – nikada je neće objaviti, nikada. Sve se govori protiv klera, a kada imaju jednu takvu stvar, onda je nezgodno – i zašto, zato što sam Srпкиnja!!! A ja sam i to, ali prvo mi je do Jugoslavije, što mnogima, koji nisu u srcu doživeli užas klanja, nije. Napisala sam o Isidori i objavila u Ženi, i taj honorar nisam uzela nego sam preporučila drugarici Šoljan da svotu pošalje Udruženju književnika Sr- bije i oni za to da kupe belo cveće u ime redakcije Žene i iznesu na grob Isi- dorin. Toliko me nagovarala da još ostanem u Beogradu, da mi je sada muka u srcu što nisam još produžila, ali već sam bila bolesna i čim sam se vratila opet sam legla, i još sam bolesna. Ne mogu ti reći kako me opseda njena smrt; možda je bilo bolje da je nisam videla, jer su mi nervi tako jadni, da jedva ako spavam četiri sata i to sa prekidima, ustajanjima, buncanjem, tako da me i ono malo sna košta preskupo. Pa rad od sedam do dva i kuća, i sve neke misli, mi- sli. Baš ništa da me obraduje. Radujem se Splitu, on me poznaje kao mladu,¹³ a sada će me lečiti i ko zna da li i izlečiti. Puna sam gorčine na nepravедnost, na laž, obmane, izmišljanja, na pretrpelu bedu nezasluženu. Na neštampanje, a ko se sve štampa! Bar ovde po vrednosti i po moralu niko i ništa osim uličička i podrepaška sposobnost. Frazetine, demagoška slatkorečivost ili bljutavore- čitost, parolaška debela farba preko besadržajnosti i mutež da bi sve izgledalo duboko. Ima talentiranih i hvala bogu da ih ima, ali u srazmeri, njihovo štam- panje je bar na polovicu sa ovim prvim. Ne znam zašto ti ovo pišem, imam pri ruci mašinu, sumorna sam čim mi neko kaže o mome objavljivanju, a to što dižem ruke od svega nije bez bola i nije bez jetkosti. Valjda i zato neće što u tim stihovima nalaze rane koje su mi zadavali. A toliko su uobraženi u svoju sigurnost da ih patnja koju su izazvali ne samo da ne gane nego u njihovoj dr- skoj premoći smeta. Ali pred svačijom kapijom nevolja zaigra. Sigurnost treba samo da se ispoljava u savesnosti a ne u društvenim pozicijama, pa makar one izgledale neizmerno stabilne, a šta tek za jad i šaku uredničkih i redakcijskih

не, али и на чињеницу да су Зоговић и Десанка Максимовић били велики пријатељи и сарадници.

13 Милица Костић Селем је после удаје, почетком тридесетих година прошлог века, живела у Сплиту. Радила је у сплитском музеју од 1932. године.

odbora i članova i grupica i koterija i koterijašnica i klika i mafijica i pravaca i stranputica. Jad, jad. Stisnuće oči kao svi rođeni i iza njih može jedino da oстане neprijatna uspomena, a to je žalosno. Za njih, za sve koji tako rade osioni u svojoj društvenoj premoći.

Kada sam ti poslala ono pismo nisam znala da si odlikovana ordenom za zasluge za narod. Lepo, ali ja bih ti dala za bratstvo i jedinstvo. I to tebi dolikuje. Neću da ti čestitam – to si zaslužila, a telegrafski sam ti čestitala kad si dobila životnu nagradu. I to si zaslužila. Eto, malo sam se porazgovarala. Nema više Isidore da joj dunem pismo i da izgrdim sve one koji su me ovako zadužili, jer mi je ona o njima pisala. To sam mogla.

Žudno želim, samrtničkom žudnjom želim da pređem u Beograd. I to je bilo u mom poslednjem pismu Isidori, to i tebi kažem. Neće mi se ispuniti, jer o meni ne vode računa u toj velikoj kulturnoj brizi, ali ja tu žudnju moram da ispoljim. Zaboravila sam i kako izgleda Topčider, Košutnjak, Avala, kako se ide Miloševom ulicom, a da se ne misli još koliko dana imam da budem u Beogradu. To je žudnja ravna smrtnoj, od nje ne mogu da spavam, davno, ali od skora o toj žudnji govorim. Hvala ti, Desanka. Javi se. Da bar onaj naš jadni Boža¹⁴ može da se smiri ili ću i ja na njegov put melanholije iz nesanice. Tvoja Milica.

3.

(Загреб, 20. новембар 1958, руком писано; ћирилица и латиница)

Драга Десанка,

Забораила си хонорар.¹⁵ Ја сам га узела и донећу ти ових дана када дођем у Београд. Уколико моје путовање отпадне, послаћу поштом. Замисли, новине су донеле да си споменула и Весну¹⁶ и Вркљанову,¹⁷ али о мени – ништа. Стара песма? То се зове објективна истина. Ја сам нахлађена. Није ми добро и једва гледам на очи. Ако је код тебе оно писмо (препис) које сам писала другарици Шољан, молим те, чувај га.

Волела бих да се једном дописницом јавиш Ђући Смоквини,¹⁸ она је човек од реда, пристојности и топлине.

14 Брат Десанке Максимовић.

15 Ради се о хонорару за објављену песму у часопису *Жена*.

16 Весна Парун (1922–2010), хрватска песникиња, управо те 1958. године објавила је збирку *Пусићи да оћијочинем*, која је наишла на одличан пријем. Иначе, Милица Костић и тада деветнаестогодишња Весна Парун упознали су се у лето 1941. године у Сплиту, где се породица Весне Парун склонила из Загреба.

17 Ирена Вркљан (1930–2021) рођена је у Београду, одакле се њена породица после шестоаприлског бомбардовања 1941. године преселила у Загреб. Писала је поезију, прозу и есејистику, и била угледан преводилац. Годину дана пре него што ју је у интервјуу за Радио Загреб поменула Десанка Максимовић, објавила је већ другу песничку збирку *Паралеле*.

18 Ђућа (Чуча) Смоквина Боранић била је ликовни уметник и илустратор. Између два рата била је активна у комунистичком покрету. Почетком окупације накратко је била

Све поздрави. Воли те и радује се да те скоро види твоја Милица.

20/XI-1958.

Загреб

Ćuća Smokvina

Zgb

Novakova 10/III

Послала сам јој дивне циклеме, а ти јој пиши. Нека зна да и „ми“¹⁹ у мемо да се „понашамо“. М.

4.

(Загреб, 4. фебруар 1959; машином писано; латиница; додатак писан руком, ћирилицом и латиницом)

Draga moja Desanka, videla sam Zmajevu nagradu tebi²⁰ i nikako ne smatram da je to kao neka penzija, nego pravedna nagrada za tvoj pesnički uspeh. Za ovamo, smatram da je najtalentovaniji prozni pisac Vladan Desnica, a pesnik Vesna Parun – sve drugo je ili osrednje, ili piskaralski, ili beda.

Nemam tačan uvid u pisanje beogradskih književnika, ali volim Lalića.²¹ I Dušan Kostić pošteno piše. Od pesnika mnogi je naduvan, ali to je pomodarstvo i proći će blede i jadno, čak ni kao pokušaj novih pravaca. Mene su zvali na Nauku i kulturu, predložili mi da tražim književnu penziju, a dobijala bih je polovicu, sve dok ne pođem u pravu penziju. A čini mi se da ću svršivši sa stažom, početi i na ovom drugom da radim. Samo, više je muke oko stana, a ja bih ovo zamenila,²² ali ne znam kome bi trebalo da se obratim, jer već mi dosta Zagreba, hoću, ne Beograd, već vas ljude pored kojih mi je mirno i bez straha da budem. Mnogo sam umorna od naprezanja. Ne znam da li si videla nekoliko mojih pesama u Letopisu,²³ nisu sve štampali, jer valjda i sada ne može sve da se kaže, pa čak ni u pesmi.

Ja sam sada u V-oj grupi. Imam 29.400 plate, a kako su me mačekovci otpustili još oktobra 1939.²⁴ i u ratu sam odbila da sarađujem u talijanski Popolo

затворена, па пуштена. Потом се придружила партизанима. Била је ликовни уредник и илустратор листа *Жена у борби* који је излазио за време Другог светског рата. У новије време нека сведочења казују да је током рата била заврбована од Гестапоа, и да је због тога после ослобођења морала да ради за ОЗНУ.

19 Још једна горка алузија на однос Хрвата, а пре свега Загребчана, према Србима.

20 Ради се о награди Матице српске коју је Десанка Максимовић добила за књигу песама *Мирис земље*.

21 Мисли на Михаила Лалића.

22 Милица Костић живела је у Загребу у малом стану (заправо мансарди) у центру града, на Тргу Републике (данас Трг бана Јелачића) 4/IV.

23 Милица Костић мисли на две песме штампане у *Лейхойису Мајици српске*, у фебруару 1958. и јануару 1959. године: „Трагови“, *Лейхойис Мајици српске*, 1958, CCCLXXXI, 2, 135; „Суморно ходочашће“, *Лейхойис Мајици српске*, 1959, CCCLXXXIII, 1, 11–12.

24 Формално, Милица Костић је отпуштена с посла у сплитском музеју због сумњи у

di Spalato, to su mi rekli da će mi se i to računati u radni staž i imaću grupu više, pošto sam službenik prve struke, priznat mi je na osnovu rada fakultet, a na samoj muzejskoj struci radim 20 godina. Sada to treba prevesti na književne godine. Mene su prvo počeli da objavljuju u Budućnosti i to priču, 1920. godine, a prvu pesmu sam štampala kod Velibora Gligorića, u Novoj svetlosti.²⁵ Imam izjave da sam radila za partiju i da sam aktivizirala za partiju drugarice, a dobiću još. Imam sada za proslavu 40-godišnjice neke dokumente koji su u vezi sa mojim radom, pa ću i to uneti, pošto sam zaposlena u ovom Muzeju,²⁶ a to je za ovo mesto zaista važno.

Sada mi je bio jedan drug i rekao da je u Večernjem vesniku izišlo kako si ti kazala da voliš moju poeziju. Ma nemoj, i to se desilo da štampaju! Ja još nisam stigla da ti pošaljem one moje *Zapise srca moga zavičaja*. Ali, nema opasnosti da će me skoro štampati, jer ja nekako pišem sve što me glode, pa je čudo što me i ne zavrbi.

Po zakonu, ne moram da budem član Društva književnika. Kada su me ponovo zvali, više nisam htela,²⁷ a komisija će utvrditi da li zaslužujem ili ne. Zato mi se traže kritike, a sve su objavljene pod signaturama.²⁸ Drugo si ti, ti si „utvrđena“, ali ovo ne podvlačim zbog tebe nego zbog sebe, jer su mene utvrđivali s druge strane!

Hoću da pređem u Beograd, da ne budem u radnom odnosu, da budem u prisnom odnosu sa ljudima koji su dobri, mili, jednostavni, koji se iskreno svađaju, ali se neiskreno ne smeše. Hoću da idem na Kalemegdan, u Topčider. I ako mi od vas književnika niko nizašta nije hteo ili nije mogao da pomogne, onda sada da mi pomogne da dobijem stan u Beogradu. Koga za to da pitam, ti ćeš svakako znati.

Ovo mi je pri ruci mašina, pa da ti kažem ovako čitko i brzo, jer ne znam kada ću stići. Sutra idem kod reumatologa i sa živim strahom, jer se bojim šta će mi reći. Izgleda da su nervi, ali kada pomislim na sve ostalo, hvata me užas, zato i moram da pređem u Beograd, jer me je strah ovde da budem sama. Lakše se umire kada imaš pogled prijatelja, nego kada ležiš u tuđoj i hladnoj sre-

блискост са комунистима. Те 1939. године, због истих оптужби, поништена је одлука жирија Српске краљевске академије да јој се додели књижевна награда.

25 Милица Костић, „Жеља“, *Нова светлост*, 1921, II, 9, 11. Но, Милица Костић је овде или заборавила или намерно прећутала да јој је прва песма, још као седамнаестогодишњакињи, објављена у Београду за време аустроугарске окупације, у листу *Beogradske novine*. Била је то песма у прози: „Сежња“, *Beogradske novine*, 1918 (22. мај), IV, 135, 1–2. О овоме видети: Бојан Ђорђевић, „Прве објављене песме Милице Костић и Селене Дукић“, *Српске ђеснициње: зборник радова* (ур. Александра Вранеш), Андрићев институт, Задужбина „Десанка Максимовић“, Вишеград, Београд, 2018, 9–15. Ту је први пут након 100 година прештампана ова песма у прози.

26 Милица Костић је по преласку из Сплита у Загреб добила намештење у Музеју Народноослободилачке борбе. Овај музеј је после распада Југославије и осамостаљења Хрватске укинут, а грађу је преузео Музеј града Загреба.

27 Како смо већ напоменули, молба Милице Костић Селем за пријем у Друштво књижевника Хрватске и Савез књижевника Југославије одбијена је на иницијативу Мариана Франичевића.

28 Мисли се на иницијале и псеудониме.

dini sam. I neću ovo lepih stvari da pripadne onima koji to nisu zaslužili. Žao mi je što sam Isidori poklanjala neke stvari i što od nje nisam prošlog januara uzela što mi je nudila, kada znam da je sada to dopalo indiferentnim ljudima. Ali, da prekinem ovu misao. Jutros sam tražila neke stvari i našla dopisnicu tvoju sa potpisom Božinim: „Pozdravlja vas srdačno građanin Boža Maksimović“.²⁹ Vidiš li republikanca iz 1923. godine! Pozdravi sve tvoje i volim te drugarski i prijateljski, tvoja Milica.

Zagreb

5/2-1959.

[Додатак]:

Драга Десанка, додајем ову белешку, јер ми је дошло писмо од гл. уредника Влатке Бабић. Молим те и ти, одмах пошаљи песму Vlatki Babić, Nazorovo šetalište 5-Rijeka, za Riječku reviju.³⁰ Časopis je vrlo dobar, i ja sam poslala, a urednica drugarica i prijatelj koju veoma cenim i volim. Pošalji odmah za ovaj broj. Voli te Milica.

Strašno me hvata nervno bespuće. Danas je bila Milica Dediјer³¹ kod mene, pa sam malo živnula, kao mama.

5.

(Зagreб, 17. фебруар 1959; машином писано; латиница)

Zgb 17/II-59

Draga moja Desanka, odgovaram na tvoje pismo, a prvo ti zahvaljujem što si poslala pesmu Vlatki Babić.³² I Revija je dobra i Vlatka će se obradovati.³³

29 Божа Максимовић је брат Десанке Максимовић. Био је познати пулмолог, оснивач и први директор Завода за плућне болести у Нишу, који је основан 1937. године. Између два рата био је члан Републиканске странке Јаше Продановића.

30 *Ријечка ревија* била је часопис за књижевност, уметност и друштвена питања. Излазила је од 1952. до 1969. године. Главни уредници су били Винко Антић и Влатка Бабић, књижевна критичарка и публициста, чије име данас носи једна ријечка улица.

31 Терка Владимира Дедијера и Олге Дедијер, касније познати архитекта.

32 Влатка Бабић је писмом из Ријеке, датираним 22. фебруара 1959. године, усрдно захвалила Десанки Максимовић на послатој песми за *Ријечку ревију*: „Mnogopoštovana drugarice Maksimović. Neobično ste me obradovali svojim prilogom za našu Riječku reviju i ja Vam lično toplo i najsrdačnije zahvaljujem. Biti će objavljeno po vašoj želji – sve tri pjesme, jer one i idu jedna uz drugu. Odišu Vama svojstvenom toplinom osjećaja, izražavanja i doživljavanja, što je nama Primorcima naročito drago kad se odnosi na naše plavo more. Hvala Vam! Ulaze u prvi ovogodišnji broj Riječke revije, koja nikako ne stiže da izlazi bez zakašnjavanja. Za ovo neću da se ispričavam, iako ni nije svejedno. To dobro zna drugarica Milica Kostić, koja uvek to s pravom zamjera, ali ipak ne odustaje da nam povremeno ne pošalje po koji svoj prilog. Biti će mi mnogo drago da znam kad ćete u Mošćaničku Dragu – ne da Vas smetam u Vašem odmoru nego samo da Vas kao i sada toplo i srdačno pozdravim. Vaša Vlatka Babić.“

33 Десанка Максимовић је заправо у *Ријечној ревији* тада објавила три своје песме – *Ју-џиро на Кварнеру, На морској обали и Само онај ко је дуго иловио*. Видети: *Ријечка ревија*, 1959, VIII, 1, 26–27. Милице Костић очигледно није било познато да су се Десанка

Prvo o književnoj penziji. Mene su zvali u Savet za kulturu i rekli da već davno imam pravo na književnu penziju, a to ide preko njih. Ne preko Udruženja književnika, književnika ima u komisiji. Tražili su mi sve da predam, njima, a takođe i kritike, uz ostale stvari sa radnog staža u Muzejima od ranije. Imam 27 stručnih godina rada, zato sam u prvoj struci i zato u petoj grupi, kao muzealac. Ali, rekli su mi da sam kao književnik već u mogućnosti da imam penziju. A kako sam to saopštila svome direktoru, danas mi je izdao potvrdu da me zbog stručnosti, rada i ako dobijem penziju oni zadržavaju – tako bih imala pola od književne penzije sve dok ne dođem u pravu penziju. Takav je zakon. A meni ne вреди da idem u penziju – mislim muzejsku – ako ne dobijem stan. Ne znam po kojoj bi se drugoj liniji meni moglo dati?!

Za dopisnicu sa potpisom „građanina Boža Maksimovića“ uradiću tako: daću da naš fotograf napravi fotokopiju, pa ću ti poslati – čim ulučim vreme, a ti daj Boži. Ja sam sa tim i računala, ako je kod njega i neka opsesija na tom planu, a ovo mu je kao dokumentacija stava. To je negde tamo oko 1923 godine! Drago mi je da je te rukovodioce izveđao, pa makar i u bolesti, jer često se desi da nas rukovodioci vređaju i to sasvim zdravi.

Ja sada spremam opsežno o penziji i daću sve kritike, sve izjave, sve dokumentacije, sve šta sam radila i kako sam radila. To ide preko Saveta. Ovde je preksinoć držao književnu panoramu Marin Franičević – suha registracija kada je koji književnik rođen, sa masom činovničke sredenosti, kao fijoke, a valja pravo reći da je marljivost sakupljanja imena zamenila, ili prigušila, književnu ocenu. Slušala sam ga dva sata, i veruj da je strpljenje bilo primerno, ali nije bilo primerno nagrađeno. Mnogo je priznao Krležu, a kroz zube Andrića. Kažu da još nije član Akademije, a Ivo Andrić je za njega samo odličan pisac. Za mene najodličniji. A sada u zdravlju. Voli te Milica.

6.

(Zagreb, 17. фебруар 1959; машином писано; латиница)

Draga Desanka, molim te, da mi pomogneš kod ovoga. Šaljem ti tvoju uvodnu reč koju si dala kod mog čitanja *Čađe* u Klubu književnika Srbije aprila 1952 godine. Molim te da je prepíšeš i potpišeš, jer sam zaturila tvoj original, a želim uz ostale ocene – Split, Dubrovnik, Radio-Zagreb, Radio-Rijeka – da dopunim i sa tvojom ocenom, jer sve ću predati. Jesi li videla kako je ocena knjige Zdenke Seunik³⁴ u Politici porazna? Za nju je Matica hrvatska

Максимовић и Влатка Бабић већ познавале (у заоставштини песникиње у Задужбини „Десанка Максимовић“ чува се неколико дописница Влатке Бабић) и да је Десанка Максимовић годину дана раније, 1958, у *Ријечкој ревији* објавила једну од својих најуспелијих песама, *Не дој се*.

34 Зденка Јушић Сеуник (1905–1989) била је конзервативна списатељица, блиска католичким круговима. Радила је пре рата у загребачкој Градској књијници, а за време НДХ у Министарству просвете. Сарађивала је активно у усташким часописима, на

imala budžeta iako je ova žena i u vojnim listovima ustaškim i klerofašističkim i pre rata i tokom rata pisala, a za moju Čađu nisu imali budžeta iako je svuda dobila najsuperlativniju kritiku, pa čak i od Gustava Krkleca koji je hteo da se objavi, ali, zbog svog masla na glavi,³⁵ nije se mogao da suprotstavi mediokritetskim velmožama u Matici. Sada su ta vremena prošla. Ja neću da budem član Društva književnika Hrvatske, mada ova Seunikova jeste bez ikakve muke, i još uz nju drugi i druge – zato hoću činjenice i ništa, ništa više. A tu mi pomažu svi poštteni intelektualci i ljudi na mestu kojima je sve jasno kao dan, samo ja sam morala da čekam sto godina. Zato te molim da mi odmah ovo malo prepíšeš, potpišeš i pošalješ, da uz ostalo predam Savetu, i molim te nemoj nikome o tome da govoriš, ali reci Zogoviću, da vidi šta je olako slušao i kako se ja sada na pravdi boga, iako sam otpuštena uoči rata od mačekovaca i u ratu odbila da saradujem u Popolo di Spalato i uz sve to dobila u malom Splitu izjave pred sudom komunista – reci mu da mi je upropašćeno 15 godina umetničkog rada i zdravlja, a i oni su se o mene ogrešili. Istina je došla, ali nije bilo potrebno ni toliko je čekati, jer je bila jasna kao dan.

Zato te molim da mi pošalješ što pre, molim te, Desanka. Videla sam da je u magazinu izišao tvoj odgovor da treba da čitaju moju Čađu. Sada su mi je zatražili, a ja sam je zadela negde u duboko ćutanje, pa će malo počekati dok je iznesem na sunce iz plesnivosti.

Pozdravi sve tvoje, voli te Milica.

Zgb 17/II-59.

Милица Костић Селем чииала је њесме из необјављене њоеме „Чађа времена“ у Удружењу књижевника Србије, и њо у Клубу књижевника, 10. априла 1952. године. Уводну реч дала је Десанка Максимовић, а њај њекстѝ је наменила и као рецензију њриликот њиѝамѝања. У заостѝавѝиѝини Десанке Максимовић њри Загуждини „Десанка Максимовић“ сачуван је њај њекстѝ о збирци Милице Костић Селем, њод називот „Књижевно вече Милице Костић“:

[У Клубу књижевника Србије Милица је недавно (10 априла) прочитала своју поему, још необјављену, „Чађа времена“. Ова наша песникиња већ дуго живи у Хрватској и први пут после ослобођења дошла нам је са трагичном поемом о зверствима клера у Хрватској и у Босни за време Народноослободилачке борбе, о чему досад још нико код нас није писао. Ова књига рађена је према материјалу у Музеју НОБ-а у Загребу, те не само што је уметничко дело, већ и истинито казивање о неделимa која

шта Милица Костић алудира. Објавила је, поред осталих прозних дела, управо у време НДХ двотомни роман *Једна жена*. Но, то јој није сметало да после ослобођења буде примљена у Друштво књижевника Хрватске.

35 Милица Костић мисли на чињеницу да је Густав Крклец за време НДХ у Земуну радио у градској администрацији и уређивао лист *Граничар*, због чега је више пута након ослобођења оптуживан. И опет, као кад је реч о Зоговићу, Милица Костић спомиње Крклеца јер је овај целог живота био један од великих пријатеља Десанке Максимовић.

су потресла целу нашу земљу. Поема је испевана у стилу литанија, и већ тим суморним стилем и стихом наговештава беспримерну трагику о којој пева. Смисао песникиње за трагично у овој поеми је нашао потпун израз. Мада се само слушајући могу мање да упамте, да уоче лепоте поетског језика, ипак су слушаоци понели у сећању низ упечатљивих метафора, снажних израза и слика; задрхтали су при стиховима где песникиња „гаврановим војницима“ назива звонике у чијој су сенци вршени злочини, или где сугерира слику како калуђерице „циче као мишице“ док се отимају о златне иконице скинуте са дечјих пелена, или где за дечје гробове каже да личе на „кућице мрава“ расуте по пољу. Милица Костић је остала махом на наговештајима сликајући изопачености у злочину, да не би пала у натурализам. Нарочиту је пажњу привукао језик у поеми, богат, пун речи које се чују само по самостанима, у редовима клера. Види се да је песникиња пришла студиозно питању језика да би и њиме подвукла карактер средине где су се овако чудовишни злочини могли догодити. Велики број глаголских именица, сликови међу њима, местимично нагомилавање глагола, и њихово сликовање, чине да поема има суморност и тежину литаније, како је већ напоменуто. Песникиња је своје дело прочитала уметнички, сугестивно.]

7.

(Загреб, 3. март 1965; руком писано; латиница)

Draga Desanka,

Nisam ti se javljala čestitkom kada si dobila novčanu nagradu. To nije najvažnije, mada je neprijatno biti siromašan kada te drugi nepravedno na to nateraju. Kada sam ostavila Selema, zato što je dovodio svoje „animirke“ u kuću, ja sam napustila kuću i, zgađena, ostavila sam sve od kašike do skupocenog nakita, ni dugme nisam ponela. I nije mi bila teška oskudica jer sam je ja izabrala, mada su ljudi pričali da imam basnoslovno bogatstvo.

Draga mi je tvoja nova knjiga.³⁶ Već neke pesme objavljene ranije silno su mi se dopale. A ovaj uspeh, znači da se merila o umetnosti pomiču u sve pozitivnije ocene. Malo je da ti kažem da ti čestitam, ja se radujem što ti za takvu knjigu mogu da čestitam. Samo, moja „Čađa“ nema pomilovanja. Završavam i poslednju verziju „Srce moga zavičaja“ ali i „Čađa“ zbog svoje teme, i „Srce moga zavičaja“ zbog svoga srca traži da se štampa tamo gde i tvoja knjiga. Ovde je još živ Marin Franičević, ne samo živ nego i na vlasti, a kada je mediokritet moćan, on je bespoštedan. Ali, svejedno, ja sam se sasvim smirila (ne otupila), učvrstila, nisam se povukla u sebe nego sredila u sebi i znam da me neće štampati. Svi koji su grešili, pa čak i Mira Alečković, nazivajući moju knjigu „Teški dani“ sa dokumentacijom dece mučenika od ustaške pokore šovinističkom – ja nisam kriva što sam u Muzeju³⁷ našla zapise o klanju

36 Ради се о књизи *Тражим њомиловање*.

37 Милица Костић мисли на Музеј НОБ у Загребу, у коме је била запослена.

i progonu srpske dece, pa sve do poternica, zapisa, izjava, držanja moga za vreme rata. Gligorić³⁸ je pisao o tebi sada – volela bih da se seti vremena kada je bio urednik „Raskrsnice“.³⁹ Pisao je i o Carevcu, ali ga posle rata nije više video. Tako će pisati i ja kada umrem, jer će se onda potruditi da me traže u partijskim arhivama i da mi za diskretnost i skromnost odadu priznanje. A ja, mrtva, trebalo bi da budem počašćena što mi odaju priznanje oni – da li sa velikim slovom Oni, ili sa navodnicama „oni“.

Ali tvoja knjiga zaista ima za koga da traži pomilovanje i smilovanje, draga Desanka. Samo vlast ima tvrdo srce, naročito kada pogreši i kada se o pravednog ogreši. Da prizna, nema moralne snage, da se izvini, ne da joj naduvenost. Ja skoro uopštavam, ali ako ljudi pate, ako se žale, ako se za patnike traži pomilovanje, znači da neko i greši dušu. Ovde štampaju Šopa,⁴⁰ mene su svrstali penzijski sa Sidom Košutić⁴¹ i sa nekom Zdenkom Jušić⁴² čija molitva za hrvatsku u ustaškoj štampi nije smetala Društvu književnika Hrvatske. Ti si i za nju, ne znajući je, i za njoj slične i teže grešne tražila opraštanje, ali za nevine, za pravednike, za nepravedno izmrcvarene ne bi ti pomoglo da si tražila ne sažaljenje i opraštanje, nego izvinjenje i satisfakciju. Ne bi ti pomoglo.

Ovo kao da se razgovaram s tobom. Rekla mi je jedna drugarica, Rina Tropan,⁴³ da se začudila kada si ovde jednom bila (pre dve-tri godine) sa Mirom Alečković da imate dosta vremena i da ne znate šta ćete, nego da ćete poći u Gornji Grad. Da si Miru Alečković dovela meni, da je vidim kako izgleda i da se naše oči susretnu, možda bi se i duše našle. Zašto se olako uzima za neke (naročito za nepokorne) šta se priča, bez dokaza, a za neke koji kipte dokazi-ma, ne vredi ništa.

Mnogo se radujem tvojoj knjizi, videla sam je u rukama jedne drugarice, čitala sam o njoj, slušala sam intervju sa tobom – videla te na televiziji. Mnogo, mnogo se radujem. Mi smo već u godinama kada je radost srca bogatstvo, a ja sam usled dvodecenijskog maltretaža stekla neku bolest cirkulacije da sva otekнем, tako mi je neurovegetativni sistem upropašćen. Leče me da podnosim lakše. Ali ako se obradujem od tog olakšanja napregnute psihe, splasne otok bilo na rukama, nozi ili drugom delu tela. Mišići otpuste i mogu skoro da trčim.

38 Велибор Глигорић.

39 У *Раскрсници* је Милица Костић објавила четири песме: „Наша песма“, *Раскрсница*, 1923, I, 3, 6–8; „Прича“, *Раскрсница*, 1923, I, 7, 36; „Под дланом лудила“, *Раскрсница*, 1924–1925, II, 19, 8–9 (песма је посвећена Десанки Максимовић); „Септембарским браздама“, *Раскрсница*, 1924–1925, II, 23/24, 15–16 (песма је посвећена Смиљи Ђаковић).

40 Никола Шоп (1904–1982), хрватски песник и књижевни преводилац, родом из Јајца, који је до 1941. године живео у Београду, где је завршио Четврту мушку гимназију, а потом био професор латинског језика. За време НДХ био је коректор ХАЗУ и штампао две књиге, због чега је непосредно после ослобођења имао проблема с властима.

41 Сида Кошутећ (1902–1965), хрватска књижевница. Милица Костић и њој замера на држању у време НДХ, када је била главна уредница *Хрватској женској часописа* и службеница Градског поглаварства Загреба. Само два месеца после овог писма Милице Костић, Сида Кошутећ је преминула.

42 Већ поменута Зденка Јушић Сеуник.

43 Историчарка уметности.

Ne pamtim da sam ovoliko napisala o sebi, a da se ne uzrujavam. Hvala ti, draga Desanka, mnogo. Tvoja Milica.

3/III-1965.

Zagreb

P. S. Zoru, Neru i sve tvoje toplo pozdravljam. M.

8.

(Загреб, 21. децембар 1969; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Желим ти све што сама себи и својима желим. Не само у 1970. години.

Овде има, и лично познајем, професора др Круну Каровић,⁴⁴ њено ацидофилно млеко веома освежава организам У Београду нема, али ако желиш, ја бих ти послала културу тог млека и како се прави – упутство. Нарочито подстиче срце, лечи анемију и цревна оболења. Мене је једино то млеко извукло из анемије. Молим те јави, послало би ти се добро паковање, укусније је од јогурта. Овде су биле велике борбе да продре у јавност, али она је мени сама справљала и затим мене научила и ја сам другима припремала. Зато, послале бисмо ти културу и научила би лако а и другима да покажеш.

Молим те, не сматрај да ми је ово тешко, а видела би како проблем са цревима, колитисом и гастритисом заборављају се за две-три седмице. Ти си ми се преклане жалила, а сада сам у могућности да ти помогнем тога да се ослободиш. Не знам када ћу у Београд, волела бих да те видим. Поздрави све, а Зору⁴⁵ топло.

Воли те твоја Милица.

21/дец./ембар/

1969. у Загребу

P. S. Послали су ми оно што си ме поменула у НИИ-у. Хвала ти.

9.

(Загреб, 27. децембар 1969; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Данас сам добила твоју честитку⁴⁶ и радујем се што ми и твоји сви упућују добре жеље. Први дан да се придижем од грипе. Кашљем да се

44 Круна Томић Каровић рођена је у Госпићу 1906. године и радила је пре Другог светског рата и за време НДХ као сарадник и директор Бактериолошког завода Медицинског факултета у Загребу. После Другог светског рата била је професорка Медицинског факултета, па професорка новооснованог Стоматолошког факултета. Најважније њено постигнуће јесте доказано антиотоксично и антибактеријско деловање ацидофилног млека, чиме је стекла светско признање за лечење цревних болести. Умрла је у Загребу 1979. године.

45 Сестра Десанке Максимовић.

46 За Нову годину.

кућа тресе а ребра пуцају. Окружена сам пажњом. Нарочито сестре Милоша Жанка⁴⁷ према мени су и када сам здрава пажљиве. Али, имам да те замолим за једну ствар. Прексиноћ дошао је да ме обиђе један мој друг, стари пријатељ. У саобраћајној несрећи изгубио здравље и толико је унесрећен да је десет година од тог судара (бицикл налетео на њега, моториста пијан) све горе. Вратио се из болнице и треба му лек који само постоји у СССР-у, то су таблете. Од једног друга добио је преостале које му више нису потребне, а сада трагамо за могућностима. Да ли би ти могла преко породице твога Сергија да додобијеш из Москве, била бих ти захвална свом душом. Таблете се зову VICALINUM N CCC. Кошта 1 рубљу и 17 копејки, али за новац колико кошта да кошта. Ово N CCC значи да има 300 пилула, тако ми је рекао. Много се тај човек напатио у животу, ни предратне полицијске батине на робији ни затвори нису га упропастили као овај пијани моториста. Не замери, Десанка, молим те. Ако то помогнеш, е не знам како хвала да ти кажем.

Хвала ти што си се јавила и ако и не можеш ово да учиниш, хвала ти јер знам да би хтела ако би могла. Твоја Милица.

27. децембар 1969.

У Загребу

10.

(Загреб, 23. јануар 1970; руком писано; ћирилица)⁴⁸

23/јануар 1970

Драга Десанка,

долазим када се вратим, да не буде наврат нанос. То сам ти ја по Цвијети послала каранфиле, а жао ми је што те није нашла. Читала сам интервју у Вјеснику са овим простаком. Неотесани су као сви претенциозни. Тадијановић⁴⁹ је падао у несвест од страха што је потписао декларацију, а сада ће обрнуто: други под жрвањ – што нису потписали! Чекам твој поврат у соЦИАлистичку парфимисану домовину. Воли те Милица.

47 Милош Жанко (1915-2000), рођени Сплићанин, револуционар и учесник Народно-ослободилачке борбе. После рата био је једно време потпредседник хрватске владе, а потом истакнути функционер. Због оштрих ставова против хрватских функционера у вези са Декларацијом о положају и називу хрватског књижевног језика и Маспоком био је 1970. године искључен из СКЈ, жестоко нападан као „српски националиста“, после чега се пензионисао и прешао у Београд. Своје оштре написе у *Вјеснику* објављивао је управо ове, 1969. године.

48 Писмо је послато у Опатију, где се Десанка Максимовић у то време лечила.

49 Драгутин Тадијановић.

11.

(Загреб, 9. фебруар 1970; руком писано; ћирилица)

Загреб

9/фебр. 1970

Драга Десанка, ја ћу доћи чим ти јавиш, јер је и добро што остајеш, мало од емоција и путног штрапаца да се одмориш, а видим да се приказује Крвава бајка⁵⁰ – па треба да будеш тамо. Млеко се лако справља, а ја га боље приправљам и од лаборанткиње проф. Каровићке. Она ми је рекла да је добила твоје писмо и ја сам се радовала што си јој захвалила, јер било је и других за које сам је ангажовала, али као да су неписмени – ја сам јој захваљивала. Ово млеко треба да пије и твоја Мара⁵¹ и Сергеј.

Не знам које ти је вести донео Влада.⁵² Од друга Попе⁵³ добила сам натраг Чађу коју је Рокса⁵⁴ дала, а не ја. То сада не може да се штампа јер смо у љубави са Ватиканом. Не знам како се то омакло Рокси. Ја сам писала Попи и молила га да ми помогне да објављујем у часописима. Већ сам раније послала Христићу⁵⁵ и он ми одговорио да се и Попи и њему свиђају ти рукописи. Треба само оцена и Зорана Мишића. Мене уопште не интересује збирка, има времена и после моје смрти. Ја хоћу, жудим, актуелне ствари сада да кажем, жудим да се жива чујем. Хоћу радно и јавно учешће на књижевним вечерима. И то је једино што желим одавде и ја уз друге. Ако је то добро оцењено, онда нема разлога да ме спутавају. А Чађу желим овде⁵⁶ да штампам, на терену где се она догађала и међу онима који су шакама уши зачепљивали а сада су академици или који други величајши. То је део моје политике и оставите мени. Јела⁵⁷ је са својим рилкеовским расположењима актуелна а могућа. Желим да се објави, али желим и ја друкчије да се третирам. Јер њу нису вређали него су је запостављали, а мене су у црно завили. Сада ми је у крагујевачким Корацима изашла једна песма. Овде нема тог часописа. Тамо је читај. Јави се и уредићу да дођем на три дана у Опатију. Помозите ми да изиђем пред јавност. Воли те твоја Милица.

50 Филм о масовном стрељању грађана Крагујевца, назван по познатој песми Десанке Максимовић. Филм је режирао Тори Јанковић.

51 Сестра Десанке Максимовић.

52 Мисли на Владимира Дедијера.

53 Васко Попа, у то време уредник у Нолиту. Цело ово писмо тиче се неуспелог покушаја Милице Костић Селем да у овом издавачком предузећу штампа своју поему Чађа времена.

54 Роксанда Његуш, у то време такође уредница у Нолиту.

55 Јован Христић.

56 „Овде“, тј. у Загребу.

57 Јела Спиридоновић Савић.

12.

(Загреб, 16. фебруар 1970; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Све је испало друкчије, као увек у животу. Само, ово, поправља се. Ја сам сматрала да си се сад смирила, да те очекује који дан да се одмориш од напрезања, а у међувремену ове среде да будем са другом коме морам многе ствари да кажем (и покажем). Требало је раније да се видимо, али ова фарса са другом Жанком⁵⁸ изазвала је неслућену јурњаву „по теренима“, па је и овај мој драги сусрет тиме ометен. Ја ћу те идуће седмице звати телефоном, да видим како је и да дођем ради млека. Све није важно као то млеко. Само сада морам да сачекам до четвртка овог друга. Једном сам ти писала и молила те јеси ли у могућности да ми набавиш један лек за једног мог друга који је тешко болестан. Једино га има у Москви, односно из СССР-а може се добити. Мени је друг Роћко⁵⁹ одмах добавио, наш амбасадор из Москве⁶⁰ послао. Али треба још. А ја не могу сада друга Роћка да оптеретим јер је на мору, он са бронхијама много пати. Да је било среће да смо у Опатији неколико дана на сунцу биле, или ти до мене да дођеш, али ето опет болест и бриге. Ја 11 година нисам била на мору, унакажену пензију а и друго низбрдо. Видећеш како ће те млеко опоравити, а твоје сестре да наруче и оне за себе. Радује ме вест за објављивање у Књижевности. А ја ћу гледати овде Чађу, бар парцијално. Нећу да уђем у Београд кријумчарски. Ја сам Партију друкчије задужила, али шовинизам је мрсио конце а одувек једни великодушни а други тлачитељи. Увек су тлачитељи људи са осећањем мање вредности. Дакле ове седмице ни макац, а од идуће само да седнем на воз. За радио, за јавно читање уз друге, а нарочито ако позивате Хрвате. Читала бих Срце мога завичаја. Два-три дана није ми добро, само да не оболим док све тамо не свршим, да ме не убију као Владана Десницу.⁶¹ Једва чекам да те видим, а волела бих да ме упознаш са тим људима. Волим те свим срцем. Милица

16 фебр. 1970, ноћу

13.

(Загреб, 27. фебруар 1970; руком писано; ћирилица)

27/фебруар-1970.

Загребу

58 Ради се о партијској истрази против Милоша Жанка.

59 Родољуб Чолаковић.

60 Амбасадор је био Вељко Мићуновић.

61 Овде Милица Костић Селем алудира на нападе на Владана Десницу и на то да су ти напади убрзали његову смрт.

Драга Десанка,

Не јављаш се, бринула сам како си стигла и како је твом Сергију и да ли правиш млеко. Јуче је била prof. Dr Каровићка код мене на ручку. Донела ми је „мају“ а опет ће ако одмах не пођем што и не могу јер чекам први и ципеле да узмем и новац за пут да имам.

Прексиноћ ми је телефонски из Београда рекла Рокса Његуш (њу од свих жена комуниста највише волим и ценим, као да ми је млађа сестра) да је била с тобом. Љути се на мене што ме вија телефоном а мене нема. Каже да јавим када долазим (она је увек овде мој гост, а ја њен у Београду) да ме дочека. Да ли ти знаш за судбину мојих рукописа? Хоће ли се штампати, хоће ли на радиу? Овде је ледено стање око Жанка, а ваљда ћете разумети како је мени неправда учињена.

Јави се, Десанка, нека ме нико од вас сада не оставља. Твоја Милица.

P.s. Перо ми је бедно, зато ова „крмача“!

14.

(Загреб, 9. март 1970; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Много си задужила тешког болесника, и мене растеретила ужаса.⁶² На све стране богорадим, а само Роћко⁶³ и ти. Али како би се дошло до веће количине и да ли би могло? Он не зна од чега је болестан и стално мора да узима лекове. О доласку јавићу се.

Грли те, захвална и онима који су ти послали и теби, твоја Милица.

9/март

1970.

Загреб

P. S. Ја пишем адресу како си ми написала; дуг накнадно.⁶⁴ М.

15.

(Загреб, [13. март 1970];⁶⁵ руком писано; ћирилица и латиница)

Драга Десанка, не знам како да ти кажем за овај лек, спас човеку који је ову нашу земљу задужио робујући пре рата, испребијан, измучен, да

62 Десанка Максимовић је, дакле, успела да набави лекове за тешко страдалог пријатеља Милице Костић.

63 Родољуб Чолаковић.

64 Мисли на новац за лекове.

65 Писмо није датирано. У питању је датум на коверти кад је писмо послато из Загреба.

дође на велики положај после рата и да га једна млада пијандура упропасти тотално. Оно што нису учинили затвори, батине и Лепоглава, 1959. учинио је један обесан младић сјуривши се мотоциклом на тротоар. Нога сломљена, а глава, мозак под кожом без лубање живи. Није интелект оштећен, али све друго инвалидно. Прошлог лета јавиле се муке са жучи, а од јесени не може да живи од болова. Онда прегледи, и констатовали су чир, а то је горе јер се овај лек даје за теже случајеве, а ми увозимо бесове, само овакве ствари не. Ако тебе молим, ако Роћко зна и ко је овај друг и какав комуниста, ако ја молим изврешана од надрикомуниста, онда знаш и ти која молиш да није за плитког човека. Јуче је био на контроли. Ја сам са страхом чекала шта ће ми јавити, а он ми је одмах из болнице рекао: „Зауставило се, али потребна је сада дупла доза, питајте Десанку, може ли ми додати.“ Значи да зна, али опоравио се пет килограма. Треба јаче како би ишло брже. Овде нигде нема. Само СССР и Бугарска. Роћко није у Београду, а ја немам никог ни у Бугарској. Друг Мићуновић је послао одмах (наш амбасадор у СССР-у) јер је он био, мислим болесник, његов високи службеник. Неће сам да тражи, нити на њега да дође. Има породичне несређене прилике. Све док он не пође на море, не могу из Згб-а. То би било издјаство јер је оčajно болестан. Десанка, драга моја, учини као да те моја мама мולי, волела га је, био је увек у нашој кући, сав испребјан, поносан. Питај Миру Алећковић, молим те, иако ме је неправедно проценјивала, svakoga питај, само док се Роћко одмори, јер он зна да ја могу много да подносим, али када јавим – значи не може се издржати. Можда је овај лек (VICALINUM) тако чудотворан, можда ће се опасност удалјити.

Volim te i zahvaljujem. Tvoja Milica.

16.

(Загреб, [20. март 1970];⁶⁶ руком писано; латиница)

Moja draga Desanka,

Panika za lekove učinila je da izgubim meru oko moljenja na sve što sam ih se setila. Juče sam dobila tvoju dopisnicu, hvala ti što se brineš. Ti ne znaš kako je to ispaćen čovek i koliko zaslužuje brigu. Znam da ne sme stalno da uzima, ovo će mu što sam sakupila trajati do maja. Ali iduća kura – samo da je dočeka. Dobio je na težini. Kao da je olujina prešla preko mene, samo plačem, i ne znam da plačem, liju suze. I strah i nada i užas dok nije dobavljen lek. Kada ću dobiti neku trunčicu dobrih vesti o mojim stvarima, rukopisima? A tvoji Sergije kako je, a da ti i ne govorim kako me grize, što još nisam bila u Beogradu da ti pokažem kako se pravi Karovičkino mleko. Desanka, mnogo, neizmerno ti hvala. I drug Čolaković me zadužio, njemu sam prvo pisala i on prvi učinio da drug Mićunović pošalje iz Moskve. Sve mi tutnji u glavi od uzbuđenja. Volim te svim srcem. Tvoja Milica.

⁶⁶ Писмо није датирано. У питању је датум на коверти кад је писмо послато из Загреб-а.

(Загреб, 7. новембар 1975, руком писано; латиница)

Draga Desanka,

Iznenadila sam se tvome pismu koje sam jutros dobila. Naše poslednje viđenje kod tebe bilo mi je teško. Teško, jer sam videla da Krklec ti je rekao da je sa mnom razgovarao, a on me nije ni video, nego, uretko, kada mi i susreo nije ni pozdravio.

Ta emisija došla je slučajno.⁶⁷ Ja sam Nadi govorila iz svojih sećanja, jer je nameravala da piše o mome pisanju. Tako sam i taj period spomenula. To nije pisano, nego kazano kao što sam ti i kod tebe ispričala, istog dana. Mnogima se dopala ta emisija. Iz ovog pisma vidim da si je slušala. Žao mi je što tek posle ovoliko vremena to mi kažeš. Ali, bilo je i sumnjičavih, koji ne znaju tragediju Čopića, Filipa, Sime.⁶⁸ Mnogo puta videla sam da ljudi ili neupućeni ili ne dobrih namera tumače stvari po proizvoljnosti. Potreslo me i pitanje moga članstva ili nečlanstva u Društvu književnika Hrvatske, odnosno i Jugoslavije. Rekli su, svojevremeno, da nemam talenta, i da ne mogu biti član Društva književnika Hrvatske. Ja više nisam imala šta da kažem, ali pojavio se referat pred Srp. Akademijom Isidore Sekulić,⁶⁹ pa zatim, pojavila se opsežna studija Radomira Konstantinovića,⁷⁰ zar su to mišljenja bleđa za ocenu jednog pisca, pa i mene. Ako nisam objavila zbirku, zar se nisam štampala i za nekoliko zbirki, po časopisima, da ne govorim da mi ni zbirku ne bi objavili knjižari ako Društvo književnika nema dobro mišljenje, nego otvoreno kaže da nisam talentovana sa potpisom, pečatom, sa sednice svoje. I, ja nisam više insistirala. I pre rata nisam se često objavila, sada još ređe.

Ne, Desanka, neću ti poslati pesme za tuđe časopise, van naše zemlje. Mene su ovde prevideli, i baš taj Krklec, pa zašto da se muvam po belom svetu. Još manje da sama o sebi napišem. Veliko ime kao što je Isidora i njeno blistavo mišljenje o „Sama pod suncem“ i najmoderniji književnik, esejista i voditelj Trećeg programa Radio Beograda koji je ovog oktobra dobio nagradu Beograda za vođenje Trećeg programa i otkrivanje i ocenu zanemarenih pisaca, Radomir Konstantinović, nisu značili ništa za zvaničnu ocenu ove koja ti piše – pa i oskudno u enciklopediji – (a

67 Реч је о гостовању Милице Костић Селем на Радио Београду.

68 Револуционари Владимир Ђопић, Филип Филиповић и Сима Марковић, страдали у стаљинистичким чисткама.

69 Ради се о Исидориној рецензији књиге Милице Костић Селем *Сама њод сунцем*. Рецензија је носила назив „Једна стасита поезија“. Књига Милице Костић штампана је 1939. године. Овај свој текст, унеколико измењен и допуњен, Исидора Секулић објавила је 1957. године у часопису *Књижевност*, и на то мисли Милица Костић Селем. Видети: Исидора Секулић, „Из старих хартија I“, *Књижевност*, 1957, XII, 78, 31–48.

70 Радомир Конstantиновић је своје огледе о српским песницима те године читао на Трећем програму Радио Београда. Свој афирмативни оглед о поезији Милице Костић Селем Конstantиновић је штампао у четвртој књизи свог капиталног дела *Биће и језик*. Видети: Radomir Konstantinović, *Biće i jezik IV*, Prosveta, Rad, Matica srpska, Beograd, Novi Sad, 1983, 177–204.

šta bi bilo da sam već mrtva), kakvog ima smisla (čak i odvratno mi je to sam o sebi) da sama sebe hvalim. I, bez obzira, optuživala bih svoju sredinu, a ja to nikada preko praga svoje zemlje ne bih kazala. Lako je tebi, Krklecu, pa i drugima, prevedenima na sve četiri strane sveta, ali da ja ulazim u tuđinske časopise, čak prevedena, a u svoje jedva ponekada da uđem – nikada neću. Da mi je došao i sam Krklec koji se ogrešio o mene, ja bih mu ovo kazala. Ali, da ste na Kongresu književnika istupili, to bi bilo nešto što bi bilo za mesto gde bi bilo umesno, pa nakon i neuspešnog ishoda, da povedete reč i postavite pitanje zašto ovakvi postupci prema pesniku, koga bi, eto, hteli i u inostranstvu da predstavite; zašto ovakva merila prema pesniku o čijim pesmama superlativno govore naša najistaknutija imena. Kongres je bio mesto da se otklone otpori prema meni. Naša kuća. Naša zemlja.

Zgb 7. novembar 1975.

Tvoja Milica

18.

(Загреб, 12. новембар 1975; руком писано; ћирилица)

12/новембар 1975.

у Загребу

Драга Десанка,

Хвала ти што си ми писала, али ти не знаш каква отровна ткања око исправног човека може да тка најфинија – језуитска чипка. Било би похвала шта други кажу, јер су добро казивали, а рђави запретавали. Ни годину када сам дошла и још сам на овоме свету, ни школе (универзитети искустава) – нећу, Десанка, да идем у иностранство када овде немам после рата ни једну збирку и одбачена сам да немам талента. То разуми. Не одрођујем се ја од октобра Лењиновог,⁷¹ него нећу да се јављам сама у туђем свету преко тарабе своје земље, а у земљи да се овако понашају. И то они који се понашају како нисам ни од кога заслужила. Ти говориш о стану. А знаш ли да ми пришивају свашта, само да би ме принудили да одем у други стан, као да сам га хтела. Да нема ни тавана (јер је мансардни), где није прокисао, ни огњишта да нема лож уља који ова моја нагрижена плућа гризе. Зар сам то заслужила, а чим би се помакла да видиш како би се крунили милиони као зрело зрно кукуруза са клипа за неког буџованцију и некомунисту. Мене су моји исправни ставови сатрли код оваких какав је и Густав Крклец. Како ти можеш једном човеку да верујеш када не говори истину. Свака сила када се осили је газда. Није питање коме, него нећу исправна и поштена да чекам милост од љигаваца. Да, баш на Конгресу је требало поставити где је Милица, која је започела своје писање о Спасоју Стејићу⁷² па прекинута, отпуштена

71 Очигледно је Десанка Максимовић наговарала Милицу Костић да дозволи да се неке њене песме преведу за неки од совјетских књижевних часописа.

72 Спасоје Стејић (1904–1943) још као десетогодишњи дечак учествовао је у Првом светском рату. Боравећи после Октобарске револуције у Русији придружио се комунистичком покрету. Извршио је атентат на регента Александра Карађорђевића на Видовдан 1921. године, али је као малолетан избегао смртну казну и осуђен на доживот-

из службе због писања у корист комуниста, па у рату одбила сарадњу у окупаторској штампи и т. д. А за време Савке⁷³ – једина ја сам писала против њих. Они су остали и испод жита роваре, а над житом себи погачу и својима прислужују. Требао је питати на Конгресу шта је са том М. К. С. која добија такве оцене за своје писање, а која од 1920. не одступа од комунистичке идеологије. Па онда ко то и зашто, а не да се распитују тамо по Београду када сам умрла и где сам сахрањена. И да ме прогласе шовинисткињом баш Мира Алечковић и Бранко Ћопић. Још 1952. ја сам могла на документацији деце под усташама да објавим књигу у Дечјој књизи, код Олге.⁷⁴ Али њих двоје то на седници рекоше и осташе живи и мирне савести. Конгрес је прошао опортунистички. То није мир. А како су ти анемрзиоци били? Јесу ли потписали Декларацију или нису? Јесу ли писали у Хрват. дневнику⁷⁵ или нису? Јесу ли објавили неку књигу или били чланови неких сепаратистичких новина и ревија или нису? Стало им је до слоге када су их притисле чињенице, иначе и они би пошли одавде са питањем а како ћемо без Милице Костић. Јесте, врло лепо је што си ми писала и предложила да пишем те успомене и драго ми је то, ја зазирем од незахвалних људи – али ко би то објавио, Десанка? Па сви они хоће да буду први, а по мојим леђима ломили су се кундаци. Лепа Мошина⁷⁶ била је више од године дана у соби моје мајке, са мном спавала, са длана моје мајке залагај са мном делила, а када је после рата Млађа⁷⁷ видео, рекла је да се не сећа ни њега, ни мене – ни мене! А обе смо на фотографији на Првом мају у Кошутњаку – 1920. године. Зато је нисам ни хтела да споменем у емисији када сам говорила и о Моши, јер сам му преносила од Симе Миљуша⁷⁸ материјал који је долазио из Беча од Раде Вујовића,⁷⁹ а и та три брата Вујовића и Симу Миљуша ликвидирале су чистке. Мада сам била зрнце према Весу Маслешу,⁸⁰ ја сам као и

ну робију коју је издржавао у казнионици у Сремској Митровици. Побегло је, са групом комуниста, 1941. године и придружио се партизанима. Погинуо је на Сутјесци.

73 Савка Кучар, хрватска политичарка, смењена у обрачуна са тзв. Маспоком.

74 Олга Грбић, пријатељица из младости Милице Костић, која јој је посветила и две песме. Била је учесница Народноослободилачке борбе. Између два светска рата била је блиска авангардном покрету и 1925. године објавила роман *Судбина Вере Петровићеве*. О овоме видети: Жарка Свирчев, *Авангардистицине. Огледи о српској (женској) авангардној књижевности*, Фондација „Станислав Винавер“, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2018, 198–210. Писала је, осим тога, песме за децу и после рата била уредник издавачке куће „Дечја књига“.

75 Усташки емигрантски часопис.

76 Лепа Пијаде (1897–1975), револуционарка, супруга Моша Пијаде, која се пре рата једно време од полиције скривала у породици Милице Костић.

77 Младен Костић, брат Милице Костић.

78 Симо Миљуш (1894–1937) био је члан „Младе Босне“ и добровољац у Првом балканском рату. Први светски рат провео је у аустроугарским затворима. Био је револуционар, члан КПЈ. Један је од оснивача Савеза комунистичке омладине Југославије (СКОЈ). Страдао је у Москви, у стаљинистичким чисткама.

79 Радомир Вујовић (1895–1938) био је револуционар и функционер Коминтерне. Страдао је у стаљинистичким чисткама заједно са својом браћом Војиславом и Гргуром.

80 Веселин Маслеша (1906–1943) био је публициста, преводилац и револуционар. По-

он све без забележака радила и били су сигурни у мене, а ја ишчезла, и не само то него живу ме сахрањују.

Како да постанем Београђанка? Ко би тај велики био према мом часном животу, ја не знам да ли не чекају нестрпљиви већ моју смрт – да нема сведока њихове бездушности. Не тражим увеличавања, него дрхтим од увреда, дискриминације, подметања. Ти то не можеш да схватиш. Запитали неки, изненађени емисијом, одмах су их ућуткали, а поштен човек тешко прима да неко лаже, ако га несрећа не увери у то. Ово је сувише озбиљна и тешка трагедија, тешка неправда тридесет година. Скоро мој гроб. То је вулкан бола у мени. Мало бар схвати. Мало. Ја те увек волим, а ти си удаљена, удаљена. Твоја Милица.

19.

(Загреб, 27. јануар 1976; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Хвала ти што си ми честитала,⁸¹ то је заиста велика почашћеност, већа од медаље за заслуге за народ. Али, пошто нисам била код куће, кад сам дошла, уплашена да није неке невоља, молила сам Пошту да ми прочитају. Обрадовала сам се, али сада немам твоје речи (уништен телеграм када се прочита) да покажем неке и некима. Море писама сам добила и телеграма. А случајем овде у једној кући на вечери биле смо и Мирјана Матић,⁸² и ја до ње – ни речи. Били су и два п. председника Друштва хрват. и југословенских књижевника, Матвејевић⁸³ и Будак. А, моја Десанка, мени је жалије што многи нису радосни када неке престаје неправедна патња него формалистичка честитка. Јер ово признање је веће од највећих признања, добијено је за достојанство у болу, за незлобивост и жарку љубав за правду и часни рад. Како тек је у овом тренутку могао да се радује и Густав Крклец; недро наше земље примило је његову младост матерински, не може да се пожали на кров мога Београда ни Мирјана Матић, па и други, па и друге. Али, кукавичја јаја не излегу соколе.

Хвала ти и јави се моме срцу, јер свима прашта и доброта га лечи.

Твоја Милица.

Загреб

27 јануар

1976.

гинуо је у борби на Сутјесци.

81 После деценија изопштености, Милица Костић је коначно примљена у Друштво књижевника Хрватске и у Савез књижевника Југославије.

82 Мирјана Матић Крклец (1912–1995), супруга Густава Крклеца.

83 Предраг Матвејевић (1932–2017) био је хрватски књижевник и публициста. У време када Милица Костић пише ово писмо био је један од потпредседника Друштва књижевника Хрватске.

20.

(Загреб, 2. фебруар 1976; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Као чудо нашла сам у суботу у поштанском сандучићу у коверти телеграм који си ми упутила. Питала сам 97 шта то значи када су ми прочитали на моју молбу. Одговор: шаљу, али са малим закашњењем – када су већ прочитали. А било ми је жао да се изгуби јер чула јесам, али запамтила нисам. Зато ти јављам. Иначе – свуда снег! Влага тешка. Мене то уништава. Све ми се чини да иде св. Никола, а не пролеће, тако белина дочарава из детињства сећања. Да ли си гледала квиз са Чкаљом и Миром Траиловић? Натрапала сам на ту емисију. Плакала сам због Чкаље и узбуђена сам била због М. Траиловић за Чкаљу. Волим 212 позориште,⁸⁴ иако га гледам само преко телевизије. Кажу да ће сада гостовати овде са Чудом из Шаргана.⁸⁵ Ја врло ретко идем у позориште јер су цене ужасне, у биоскоп и године прођу да не одем. То ми и није жао. Али на ову представу ћу ићи. Миру Траиловић упознала сам код једне моје знанице, и у том хипу од сусрета допала ми се њена природност. А и њени глумци, нарочито Мира Бањац и Јелисавета Саблић.⁸⁶ Ето, тако ја живим.

Опет да ти захвалим што си ме обрадовала.

Воли те твоја уморна Милица.

Загреб

2. фебруар

1976.

21.

(Загреб, 7. фебруар 1976; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Рече ми једна другарица да ће у Лесковцу бити читање (обавити се, одржати, много сам уморна, прала сам велико рубље) жена писаца поезије и прозе и да треба само да се јаве. Тражила је од мене да се пријавим са Срцем мога завичаја (део читала када и ти у „Просвети“ овде). Хоћу да јој угодим, али не и да послушам, јер нисам видела и никако не бих хтела да се намећем, нарочито не у оваквим приликама ни реч да кажем.

Зато те молим с обзиром на све околности ако је тако како ова другарица каже и ако се то може ако ниси у еснафу – и ако теби то није тешко

84 Атеље 212.

85 Милица Костић непрецизно наводи назив драме *Чудо у Шарјану* Љубомира Симовића коју је у Атељеу 212 режирала Мира Траиловић.

86 Обе глумице играле су запажене улоге у *Чуду у Шарјану*.

– пријави ме да не изгледа да чекам лимун – а ако није – ником ништа! Десило се мени – да су примили део Чађе за читање на радиу овде – па отклонили. Друг коме сам казала како онај из Концила⁸⁷ интервјуише а не каже из којег је брлога – запитао ме у које се време чита Чађа – а ја – неће да се чита, неће да се чује. Тек, поподне истог дана дође ми начелник те емисије и секретар свих музеја Загреба да чују (а тај друг је и имао за реферат баш Чађу и да ме најави, али окренуо ћурак (образ) наопако). За кратко. Тражено је да испуним емисију са свих 17 певања, а он да каже у предговору (уводу) одакле су црпљени мотиви. Све ово нема везе са овим у Лесковцу – хтела бих да знам да будем обична и да нисам никоме праг насртљиво прешла ни да сам злопамтило а не дај боже осветник, ни душманину. Каже, из Загреба се није никоја од списатељица јавила, па напала да те послушам, успут и да проверим, да ли је добро разумела, а ја ни прочитала нисам, мада и без леба и чорбе од кад умем да читам не могу без „Политике“. Ето, то ти је тако.

Јавила се Катарина Костић, и ја њој. Ја сам Аци Костићу скривала штампарска слова 1923–1925. Она мене зна од 1924. када се прослављао дан Бранка Радичевића. И ја говорила, а онај Световски⁸⁸ из радикалног Времена написао: „И она М. К. говорила је о пролетњој кишици и бољетици Бранка Радичевића. Само најалост кишица није била црвена као што би М. К. хтела!“ Ето, имао је спаваће очи и био уштогљен као уштиркана кошуља у куваном брашну.

Мртва сам уморна, то када ми пада притисак, а ћипа шећер. Убише овог Словенца – сва сам се од јуче следила. Нађи ону фотографију, море, и то смо обе лепе – ти весело предеш а ја – буљим у будућност човечанства! Здрава буди твојој Милицы.

22.

(Загреб, [јесен 1976], руком писано; латиница)

Draga Desanka,

Ја сам отишла из Београда једва крећући своје ноге. Шта је то било, не знам, али и овде требало ми је бар две седмиче да некако ходам. Нисам чула ту емисију коју су objavili као програм. Теško се чује Београд ако се нема антена, а ја немам.

Danas sam videla praznovanje (tvoje najnovije knjige⁸⁹ i trećeg izdanja zbirke Nemam više vremena). Toliko si unela u dušu čoveka groznicu za nemanje vremena, da je Pavlović⁹⁰ divno pomogao da se te more rastereti.

87 Глас концила, католички недељник, орган загребачке надбискупије.

88 Михаило Михаиловић Световски (1898–1941), публициста, уредник *Времена* и *Обнове*.

89 Ради се о књизи *Лейоџис Перунових њошмака*.

90 Миодраг Павловић.

Ja nikada nisam imala vremena, najmanje sada i po prirodi zakona trajanja i po otetom vremenu kada ga je i bilo. Videla sam danas knjigu – dokumentaciju – o Brani Ćosiću. Tamo ima i izvadaka nekih mojih pisama. Pa na jednom mestu 1925. godine pišem Brani: kroz 50 godina ko će i znati da je postojala Milica Kostić, a eto, samo li se slovo kaže o meni – kao pošast. Bio bi mi paklen život da sam ikome zavidela, svakom uspehu prave vrednosti uvek pozdravljam. Sve što sam u mome životu učinila samo sa dobrom namerom, i sve što sam kazala ostaće istina, da je tako.

Interesuje me tvoja knjiga o bogu Perunu.⁹¹ Kada sam bila mala čula sam to ime, i u vinogradu imali smo perunike a ja sam govorila da je to žena Perunova. Dok ovo o nazivu tvoje knjige nisam pročitala, nisam se setila gospa Perunike.

Žao mi je što mamu i Zoru nisam videla kod tebe. I hvala ti što smo se videle.

Tvoja Milica.

23.

(Загреб, 18. јануар 1977; руком писано; ћирилица)

Драга Десанка,

Обрадовала ме твоја дописница и твоја похвала мојој „вештини“ – разуме се наслеђену способност од мамине мајке, моје баба Сибе. Потражи пут до проф. дра Недељковића (86) који има лекове за бол у рамену, за можда друга оболења на реуматској бази. Признала га Француска академија, био и тамо, али лекове (лиценцу) само даје Југославији. Против њега извикане величине, практични лекари дају најпозитивније оцене примењених лекова на клиници – нарочито ни да опепели. Е, ако до тог човека дођеш – он ће ти дати лек. Много сам избркана. Била сам скоро мртва, толико ме осцилације зрака убијале. Заиста се радујем што си се уверила у „чворове“! И у животу када је нешто закукуљено и замумуљено иде тешко. Ако ме распричаш о трљању, онда ће они моји пријатељи да ме прогласе вештицом, а свако доба има своје ломаче и тераче вештица.

Покушај до проф. Недељковића, он је приступачан човек. Нажалост, ја нисам позната са београдским људима, али ти ћеш лако доћи до њега. Желим да ми се здрава јавиш, а мени како земаљски свеци хоће. Зору и Мару⁹² загрли и све три вас воли Милица.

⁹¹ *Лейбойис Перунових поштомака.*

⁹² Ради се о сестрама Десанке Максимовић.

24.

(Загреб, [2. јул 1982]; руком писано; латиница)

Draga Desanka,

Primila sam tvoje pismo. Nisam znala da sam tako volela onoga⁹³ koji me je sedeći na čunu u Šipanu čekaо плачући. I neutešna sam. Neki dani su mi preteški. Ne sumnjaj u moju ljubav. Marija sam čekala, pisao mi je, a ja njemu nisam kazala da sam 3 godine u postelji,⁹⁴ a znak da je umro, još ne dobijam. Ima dana kada fantaziram. 60 godina sam čekala i volela ga i uvek ću ga voleti. Zvao me je da se venčamo, plakao je kad je video njegovo ime na mojoj knjizi.

Ljudi me obilaze, dobri su jer sam ja sa malom penzijom 1.600 a život je skup. I pišem. Hvala ti što si mi pohvalila pesmu, ja živim sirotinjski mada su se ljudi zauzeli da mi olakšaju život. Društvo književnika Hrvatske je bedno. Neka. Nijedna žala iz tog kruga nije za ove tri pune godine došla. Samo je jedan komunista od njih došao da me vidi.

Čim ne radimo, mi smo pred grobljanskom kapijom. Na to čovek treba da misli. Dedijer je zaboravio šta sam učinila njegovoj majci, dobroj ženi i majci. I Ročko mi piše iz Beograda.

Volim te, to treba da znaš. Ni mužu nisam pošla na grob. Da je on ostao živ, bila bih srećna. Hteo je da dođe kod mene. Spremila sam da ga dočekam u mome malom stanu, a on je našu celu kuću poklonio muzeju. Ako. Da je on ostao živ. Mnogo je ostario. Imam njegove slike. Došla mi je jedna gospođa sa kojom je prijateljvao. Neka tuga mu je jela dušu. Govorio je o meni плачући. A ja sada плаћем.

Voli te i grli tvoja Milica.

P. S. Eto kako pišem. Slično Mariu. On je imao ovakav rukopis, lekarski. M.

ИЗВОРИ

Задужбина „Десанка Максимовић“, Преписка (Костић Селем, Милица).

93 Младаљачка љубав Милице Костић. Из даљег текста сазнаје се само да се звао Марио. То је онај Марио коме је 1929. и 1930. године Милица Костић Селем посветила три песме: „Patnica IV“, *Novo doba*, 1929, XII, 88, 6 (песма је, сем Марију, посвећена и Олги Грбић); „Patnica VI“, *Korablja*, 1929, I, 1, 20 (песма је, сем Марију, посвећена и Олги Грбић); „Jutra prezdravljenja“, *Novo doba*, 1930, XIII, 92, 7 (песма је, сем Марију, посвећена и Јели Спридоновић Савић).

94 Милица Костић доживела је мождани удар 1979. године. Због тога је и рукопис овога писма из 1982. године врло тешко читљив. Умрла је следеће, 1983. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Бојан (2018). „Прве објављене песме Милице Костић и Селене Дукић“. *Српске њесникиње: зборник радова* /ур. Александра Вранеш/, Вишеград: Београд: Андрићев институт: Задужбина „Десанка Максимовић“; стр. 9–22.
- Свирчев, Жарка (2018). *Аванјардисџикиње. Оілеги о српској (женској) аванјардној књижевности*. Београд: Фондација „Станислав Винавер“: Институт за књижевност и уметност.
- Balić Nižić, Nedjeljka; Roić, Sanja (2016). „Talijanska okupacija na stranicaма splitskog dnevnog tiska“. *Split i Vladan Desnica 1918–1945 – umjetničko stvaralaštvo između kulture i politike: zbornik radova* /ур. Drago Roksanđić i Ivana Cvijović Javorina/. Zagreb: FF Press; стр. 349–363.
- Konstantinović, Radomir (1983). *Виће и језик IV*. Београд: Нови Сад: Prosveta: Rad: Matica srpska.

Бојан Ђорђевић

The Letters of Milica Kostić Selem to Desanka Maksimović

Almost everything we know about the Serbian author Milica Kostić Selem dates from the period beginning with the First World War (when she, a seventeen-year-old girl, published her first poems in “Beogradske novine” (The Belgrade Newspaper), issued by the occupation authorities), and spanning the 1920s and early 1930s, when her presence was felt in the cultural scene of Belgrade, and more broadly, Yugoslavia, through her publishing poetry and prose, and collaborating with major journals. Having married and moved to Split, however, Kostić moved away from the cultural mainstream and turned to family life and her work at the City Museum of Split. This is where she lived during the Second World War, and her pre-war leftist and communist friends often found shelter in her home. Until now, the years between the early 1950s and her death in 1983 have been mostly shrouded in mystery, with her literary output being limited to but a few poems and reviews, published in Rijeka and Zadar literary magazines. One fact that was known is that she worked at the Museum of the National Liberation War in Zagreb until her retirement. This is why the letters, spanning more than two decades, sent by Kostić Selem to her old friend, Desanka Maksimović, are of such great importance. This correspondence, kept by the Desanka Maksimović Foundation in Belgrade, is not only important for understanding the life of Milica Kostić, but sheds light on the cultural life of Zagreb, Croatia and Yugoslavia in general, in the period between 1958, when the first of the letters was sent, and 1979, after which Kostić, having had a stroke, stopped writing to Maksimović.

Keywords: Milica Kostić Selem, Desanka Maksimović, correspondence, poetry, Zagreb, Belgrade

Примљено: 10. 10. 2020. Прихваћено: 15. 1. 2021.